

Shared Experience
Споделен опит

ОЩЕ ЕДИН ПОГЛЕД КЪМ ТЕОРИЯТА НА ЕЛКА ПЕТРОВА ЗА ИГРАТА НА ДЕТЕТО

Зоя Костова

ЦДГ № 6 – Благоевград

Резюме. Едва ли има друг представител на теоретичната мисъл и приложната ѝ реализация в българската педагогическа реалност, който да е постигнал такива неоспорими върхове със своите проникновения и дълбочина на анализа, доказващ водещата роля на игровата дейност в реализацията и социализацията на детето, както това е сторила проф. д.п.н. Елка Петрова. В настоящата статия е направен опит от позициите на учителя в детската градина да се погледне към неопенимото богатство, оставено от проф. Петрова, в психолого-педагогическата аргументация на играта и нейното място в живота на децата. Този поглед е отправен както по посока на „концепцията за единство на основните дейности“ и на „постановката на игровата дейност“, така също и на „изискванията към детската играчка“.

Keywords: child, game, toy

„Играта е свързана с удовлетворяването на социални потребности и под ръководството на възрастните придобива педагогическа насоченост.“

Елка Петрова

Безспорни са приносите проф. д.п.н. Елка Петрова във всички проблемни научноизследователските области на педагогиката и психологията. Тя разработва ключови и методологически въпроси, особено за взаимосвързаността на дейностите в предучилищната възраст, експериментира и доказва с научни средства многостранната характеристика на игровата дейност като водеща дейност, посочва спецификата на процеса на обучение в детската градина с интелектуалното и речевото развитие на децата, детайлизира нравственото формиране на детската личност и нейното трудово възпитание, определя изискванията за поведението на детето в групата и общността.

1. Концепция за единство на основните дейности

Закономерно един от винаги актуалните и дискуссионни проблеми на теорията и практиката на предучилищното възпитание е взаимодействието между субектите чрез основните техни действия, най-вече в условията на детската градина. Съответно трябва да се отбележи, че за методологията и теорията на предучилищната педагогика и психология с особено значение е подробно развитата от Е. Петрова концепция за *диалектичното единство на основните дейности* в предучилищна възраст – *играта, ученето и труда* (Петрова, 1967). Приемайки за основна педагогическа теза многостранната взаимовръзка между основните дейности, тя развива и доказва експериментално своя теория за доминиращата роля на играта в този възрастов период. „Водещата дейност, играта, определя характера на развитието на психичните процеси, а другите дейности участват, съдействат, но в сравнение с играта те имат подчинена функция“ (Петрова, 1967: 15). От тази позиция Е. Петрова разкрива специфичните черти на формите на обучение в детската градина, диференцира характера и структурата на играта и обучението, както и взаимовръзката между тях като педагогически средства за въздействие. Тя изяснява и основните показатели, определящи същността на играта като водеща дейност – в такъв контекст подкрепя и твърдението на А. Н. Леонтиев, че играта притежава три основни признака: „Първо тя е дейност, във формата на която възникват и в която се диференцират другите, нови видове дейности; второ – водещата дейност е такава дейност, в която се формират и преустройват частните психични процеси; трето – тя е дейност, от която непосредствено зависят наблюдаваните в даден период на развитие основни психични изменения на детската личност“ (Петрова, 1967: 16 – 17).

Елка Петрова приема, че възпитанието на децата протича резултатно, когато педагогическото взаимодействие се осъществява чрез взаимната обусловеност на дейностите в детската градина, т.е. *в единството на игра, обучение и труд*. Ако през всеки период от детското развитие не се тръгва от съответната доминираща дейност при провеждане на останалите дейности, се забавя тяхното развитие и те протичат безрезултатно. Теоретичната обосновка на тази теза Е. Петрова разглежда от гледна точка на взаимовръзката на играта, като доминираща дейност, с обучението: „Учебният процес протича стихийно и нерезултатно, без активното участие на децата, когато макар и за момент елиминираме факта, че от 3 до 5 години доминираща е игровата дейност. Тази дейност оказва влияние върху провеждането на учебната“ (Петрова, 1967: 25). Тук трябва да се отбележи също, че според Е. Петрова играта, като доминираща дейност, дава своя отпечатък и обуславя развитието и на трудовата дейност, като нов вид дейност в предучилищна възраст. Трудът е целенасочен процес, но докато в играта детето се увлича от самата игра, в трудовата дейност се преследва определен резултат. Тази особеност на труда дава възмож-

ност на децата за пряка, непосредствена връзка с възрастните, а не в косвена, както е при играта (Петрова, 1967: 61).

В концептуалните размисли и възпитателните експерименти на Е. Петрова се доказва по убедителен количествен и качествен начин още, че:

- взаимното влияние между играта, обучението и труда, като основни дейности, изпълнява *формираща* роля по отношение психиката на детето, и по-специално – за формиране и поява на детската активност. Тя разглежда детето и като обект, и като субект в диалектичния процес на многостранните дейности и саморазвитието на човешкия индивид;

- планирането и ръководството на основните дейности в детската градина, включително и активното участие на децата в процеса на планиране, самооценка на дейността и резултата, е *ключът* към успехите в личностното израстване и усъвършенстване както на детския педагог, така и на живото дете. Тя разкрива важни и адекватни средства за развитие на самия игров, учебен или трудов процес, а също и средства за развитие на междуличностните отношения в детското общество (група) (Петрова, 1967).

В концепцията на Елка Петрова проблемът за единството на основните дейности като теоретико-методологическа основа на възпитателно-образователния процес в детските заведения основателно се тълкува и разработва като сложен и динамичен процес, в който играта съдейства и противодейства за диференциране и усъвършенстване на другите дейности. Тя доказва различни варианти на зависимост между основните дейности като сложна динамична структура, от която зависи овладяването на система от привички и създаването на устойчиви форми на поведение, експериментално потвърждава предположението си за взаимното влияние между дейностите в зависимост от компонентите на дейността и ролята им за формиране на детската личност.

2. Постановка за игровата дейност

Класическите приноси на Елка Петрова в предучилищната педагогика и психология са главно в *многостранния анализ на игровата дейност на детето*. Водещият български учен блестящо разкрива специфичните характеристики на детската игра с оглед на нейните богати творчески възможности, формираща роля по отношение на нравственото и социалното поведение на детето, интегративни функции в зависимост от организацията и съдържанието на цялостния педагогически процес и педагогическите основи на ръководството на детската игра. По този начин тя определя „мястото на играта като доминираща дейност в цялостния педагогически процес“ (Петрова, 1986: 41).

В научната постановка на Елка Петрова играта вече се възприема и изследва като отразителна, целенасочена, осъзната дейност, със своеобразен колективен характер. Приема се, че многостранното влияние на играта се базира на основата на характерните особености и етапи в психическото развитие на децата (интелектуално, нравствено, социално), както и от възможностите

за участието и развитието на основните психични процеси в детската игра – например въображението (Петрова, 1975). По-специално място в научната теория на Елка Петрова (Петрова, 1964, 1967, 1975, 1986) намират тезите и експериментите на *сюжетно-творческата игра*. Разкрита е същността на детската сюжетна игра и особено нейният психологически, възпитателен и образователен ефект, връзките на играта с детския труд. Поставя се на изследване и ефективността на игровия материал. На експериментална проверка се подлагат методите и формите за планиране и ръководене на играта, дава се теоретико-експериментална обосновка на процеса на ръководене на този вид игри. Подчертава се важното от методическа гледна точка изискване за активност на децата в процеса на сюжетно-творческите игри. Според Е. Петрова: „Сюжетно-ролевата игра по своята същност, като творческа, отразителна, колективна, целенасочена, организирана, непродуктивна дейност, решава комплекс от задачи, свързани с цялостното развитие на детската личност както със своята форма, така и със своето съдържание. В нея присъстват знания и умения от всички дейности и раздели на възпитателната работа“ (Петрова, 1986: 12).

В своите монографии, студии и научни статии по проблемите на *игровата дейност* проф. Петрова *разкрива основните закономерности в развитието на игровата дейност*, като прави нов принос към идеята за доказване на доминиращата роля на играта при формиране на детската личност в предучилищна възраст. „Тя интегрира дейностите – пише Е. Петрова, – и чрез тях поставя в единство всички средства за всестранно развитие на детската личност. Посредством играта се осигурява цялостен подход за развитие в единство на всички сфери на личността на детето“ (Петрова, 1986: 7).

Трудовете на Елка Петрова относно теорията ѝ за играта на детето обективно разкриват и разработват теоретически и практически конкретните закономерности при *ръководенето на играта* с оглед на нейната специфична същност и етапи на развитие. Направен е теоретико-практически опит да се установят закономерностите на развитие на детското общество в игровата дейност – как от функционално обединение на групата се преминава към детски колектив, в който участниците встъпват в колективни взаимоотношения, регламентирани от определени реални правила на поведение и как се създава положително отношение на субекта към изискванията на детското общество. „Игровата дейност, като собствена дейност на детето от предучилищна възраст, прави възможно не само развитието на другите дейности, които тепърва ще определят формирането на личността, не само осигурява всестранно развитие на детето, но е и първата форма за създаване на детски колектив, макар и със своя специфична характеристика“ (Петрова, 1986: 9). Развитие на колективните взаимоотношения се разглежда като условие за нравствена насоченост на самостоятелността, инициативността и организираността

като волеви черти на личността. Установяват се механизмите за формиране на вътрешноколективните връзки като социално-психологически по форма и нравствени по съдържание. Разработени са обективни методи за ръководене на взаимоотношенията на децата в игровата дейност. Установени са някои модели за управляване на поведението на децата при различни условия. Определят се условията, при които се постига най-голям коефициент на качествена характеристика на самостоятелността (Петрова, 1975; 1986: 9 – 13), разработва се проблемът за нравствена насоченост, за оценката и самооценката в зависимост от спецификата на дейностите. На фона на игровите и реалните взаимоотношения между децата Елка Петрова открива редица по-частни противоречия – между желание и възможност; между деца с различен социален статус и пр., от които на практика зависи развитието на детето и израстването на неговата личност (Петрова, 1985: 13).

3. Изисквания за детската играчка

Основните принципни постановки за същността и развитието на играта косвено се отнасят и до *педагогическите изисквания към детската играчка*. В теорията на Е. Петрова е направен опит да се разкрият закономерните връзки между развитието на игровата дейност и ролята на играчката. Според нея, именно като материална основа на играта, играчката отразява нейните етапи на развитие. В същото време по съдържание и форма играчката трябва да отговаря на точно определени и научно експериментирани методологически, общопедагогически, психологически и здравнохигиенни изисквания (Петрова, 1993: 9 – 12).

Проф. Е. Петрова открива, че както в теоретичен, така и в практически план играчката непрекъснато разширява своите функции, тъй като съдейства за развитие на игровата, а чрез нея – и на учебната, и на трудовата дейност; дава възможност за цялостно развитие на детската личност и за проявите на творчество. „Играчката изпълнява по-сложни функции – развива дейността и осигурява цялостното интелектуално, социално-нравствено и естетическо възпитание на децата; направлява техните междуличностни отношения“ (Петрова, 1987: 5).

Играчките, твърди Е. Петрова, успешно развиват общите умствени способности и компонентите на творчеството като универсална способност, ако правилно се използват при реализацията на игровия замисъл. Този процес започва още от най-ранна възраст, когато чрез играчката перцептивната дейност и предметно-игровите действия подготвят усвояването на сензорни еталони и развитието на наблюдателност и нагледно-образно мислене. В края на предучилищния период творчеството продължава да се обуславя от материалната основа на играта. В същото време играчката създава надситуативна позиция на детската личност, съдейства за пренастройване на мисленето и въображението.

Според Елка Петрова *комплексните функции на играчката* осигуряват в педагогическия процес единство на основните дейности и изменение на техните връзки и зависимости за пълноценно реализиране на възрастовия потенциал. В организирания учебен процес играта и играчката съдействат за развиване на елементите на учебната дейност в предучилищна възраст и за осигуряване на преход към водеща учебна дейност в училище (Петрова, 1993: 12). В търсене на новото в предучилищното възпитание като теория, система и практика, Елка Петрова насочва изследванията си не само към тези базисни постановки, а и към обучението на подрастващите още от предучилищната възраст да използват *съвременни информационни технологии*, както и да усвояват *общотехнически умения* в единство с развитието на общите умствени способности, включително и на творчеството като универсална способност – всъщност вече водеща тенденция на образователните реформи по света от началото на третото хилядолетие.

Тук трябва да се отбележи, че още преди началото на демократичните процеси в България проф. д.п.н. Елка Петрова поставя и изследва все по-насочено доминиращи аспекти върху своеобразието на педагогическия процес при използване на *компютъра*, а също и необходимостта от съобразяването му с функциите на игровата дейност в развитието на детето до 6 – 7 години. Случайните развлекателни игри без необходимата научна основа не водят до създаване на интерес към самостоятелно получаване на знания и превръщането им в средство за „самообучение“. И практиката доказва оригиналността в идеите на Е. Петрова за необходимостта играта да намери своето място в системата на педагогическото взаимодействие, като се разработят програми, отразяващи психологическата структура на игрите с правила; като се определи дидактичната система на образователното съдържание и видовете игри за автодидактичното му усвояване.

Според размислите на Е. Петрова дидактичните игри, особено компютърните, дават възможност за *диагностика* на някои качества, които трудно се поддават на измерване – например самостоятелността. Тя е свързана с умението на детето само да се насочва към дадена игра, да си поставя чрез нея задача, да подбира системата от действия, необходими за решаването ѝ. Компютърната игра дава възможност за оценка и самооценка. Например правилата на игра могат да обхващат не въобще пет думи по асоциация в дадено направление, а пет от най-съществените и характерни белези на дадено понятие (Петрова, 1985, 1994). Следователно компютризираната дидактична игра, използвана като метод и форма на обучение, прави процеса съзнателен, организиран и целенасочен. Тя става една от формите на самостоятелна практика на детето, стимулираща неговата познавателна активност и творчество.

Заклучение

В заключение от настоящото теоретично проучване може да се приеме, че научното творчество на проф. д.п.н. Елка Петрова се отличава с ясно изразена целенасоченост и с единна методологическа и теоретическа концепция. В педагогическото творчество на нашата обща Учителка е осъществен цялостен психологически и педагогически подход, като тя разкрива индивидуалното своеобразие на детето на фона на социалната образователна среда и практически осъществява личностния подход при разработване на въпросите на педагогиката в предучилищната възраст. Специалното в научните търсения на Е. Петрова са оригиналните постановки на система от експериментални занимания в детската градина, които доказват и потребността от изучаване на основните страни от възпитателната работа. Тя съумява в система от последователно взаимосвързани експериментални постановки да докаже основните закономерности на игровата дейност, спецификата на обучението и свързаното с това интелектуално развитие на децата, тяхното нравствено развитие, формиране на колективните взаимоотношения, особености на детската трудова дейност и др. С всичко това създава научните основи за система на цялостната възпитателна работа в детските години – особено важен въпрос за педагогиката на предучилищните възпитателни заведения. Изключителен принос за практиката на предучилищното възпитание са и нейните изследвания за характеризирането на интелектуалната, нравствената и социалнопсихологическата готовност на децата за преход от предучилищната към училищната система на обучение.

В развитието на предучилищната психология и педагогика специален научен принос имат изследванията (експериментални и практически) на проф. д.п.н. Елка Петрова за същността, своеобразието и ролята на играта в живота на детето, за диалектиката в процесите на неговото нравствено, умствено и социално развитие, за динамичното взаимодействие в педагогическата среда на детската игра. Затова, според резултатите от това проучване, с основание може да се говори и пише за *ТЕОРИЯ НА ЕЛКА ПЕТРОВА ЗА ИГРАТА НА ДЕТЕТО*.

ЛИТЕРАТУРА

- Петрова, Е. (1963). *Формиране на общи понятия у децата от детската градина*. София: Народна просвета.
- Петрова, Е. (1964). *Проблеми на сюжетната игра в детската градина*. София: Народна просвета.
- Петрова, Е. (1967). *Единство на основните дейности при възпитанието на децата в предучилищна възраст*. София: Народна просвета.
- Петрова, Е. (1975). *Играта и нравственото формиране на детската личност*. София: Народна просвета.

- Петрова, Е. (1976). Система на трудовото възпитание в предучилищната възраст. Годишник на СУ „Кл. Охридски“.
- Петрова, Е. (1986). *Интегративни функции на играта в педагогическия процес*. София: Народна просвета.
- Петрова, Е. (1993). *Комплексни функции на играчката*. Бургас: УИ „NOVISSIMA-VERBA“.
- Петрова, Е. (1984). *Социалното и емоционалното възпитание на децата от предучилищна възраст в колективната дейност*. Годишник на СУ „Кл. Охридски“, том 77.
- Петрова, Е. (1985). Компютризираната игра в обучението и възпитанието на децата. *Предучилищно възпитание*, 5.
- Петрова, Е. (1987). Играчката и възпитанието на съвременното дете. София: *Предучилищно възпитание*, 6.
- Петрова, Е. (1994). Функции на компютризираната дидактическа игра в педагогическия процес. *Педагогически алманах*, 1 – 2.

ANOTHER LOOK AT THE THEORY OF PROF. ELKA PETROV CHILD'S PLAY

Abstract. There is hardly any other representative of theoretical thought and applied implementation in Bulgarian pedagogic reality that has achieved such undisputed peaks, with hers insights and depth of analysis demonstrating leadership in the implementation of play activities and socialization of the child, as does Prof.. Elka Petrova, DSc. In this paper an attempt is made by the position of the teacher in the nursery, to look at this natural treasure left by Prof. Petrova in psychological and pedagogical justification of the game and its place in the life of children. This look is made both in the direction of “the concept of the unity of the main activities” and “setting the game activity” as well as „requirements for the children’s toys”.

✉ **Mrs. Zoya Kostova**
Kindergarten № 6
Blagoevgrad, Bulgaria
E-mail: kzkostov@abv.bg